

خلاصه سازی حدود ۵۰ تا ۶۰ صفحه جهت گردآوری و تایپ سمینار

کل کار با خودم بوده

مرضیه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مرکز وکلای خراسان رضوی

عنوان سمینار:

مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری و اشخاص حقوقی

نگارنده:

تاریخ ارائه به مرکز:

کدملی:

شماره پروانه:

حوزه قضائی:

مشهد

فهرست مطالب

بیان مسئله	۴
مقدمه	۴
ضرورت و اهمیت موضوع	۴
شرح موضوع و ارائه نظریات و تطبیق موضوع با قوانین موجود	۵
۱. مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری	۵
گفتار اول- مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری در فرانسه	۵
الف - مبنای حقوقی این نوع مسئولیت	۵
ب) شرایط تحقق این نوع مسئولیت	۶
گفتار دوم- مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری در حقوق موضوعه ایران	۶
الف - مسئولیت دولت در قبال دیگران	۷
ب) مسئولیت کارفرما در قبال کارگران خود	۷
ج - مسئولیت افراد در قبال سایر افراد	۸
فلسفه قانونگذاری ضمان عاقله	۷
۲ - مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۷
گفتار اول- شخص حقوقی کیست و شخصیت حقوقی چیست؟	۸
گفتار دوم- اشکالات وارده بر فرضیه مسئولیت کیفری	۸
الف - فرضیه عدم مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی	۸
ب - فرضیه شناخت مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی	۹
گفتار سوم- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ایران	۹
تبیین موضوع از جهت مباحث کاربردی	۱۰
بحث و نتیجه گیری	۱۱
منابع	۱۳

چکیده

از جمله مسائل مرتبط با مسئولیت کیفری و اصل شخصی بودن آن، مسئولیت کیفری ناشی از رفتار دیگری است که قانون گذار در ماده ۱۴۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ از آن تحت عنوان «مسئولیت کیفری به علت رفتار دیگری» یاد کرده است؛ بدین معنا که مسئولیت کیفری متوجه شخصی می‌گردد که دخالتی در ارتکاب به جرم نداشته اما به دلیل وجود شرایطی خاص بنابر صلاح‌دید قانونگذار، مسئول شناخته شده و مجازات می‌گردد. تا قبل از تصویب این قانون مصادیق این مسئولیت به طور پراکنده در برخی از قوانین مورد اشاره قرار گرفته بود. و با تولد و تشکیل اشخاص حقوقی فرضیه‌هایی مطرح شد که منتهی گردید به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی. در خصوص اشخاص حقوقی، مسئولیت کیفری شخص حقوقی را نیابتی و عاریتی می‌دانیم نه مسئولیت ناشی از فعل غیر، شخص حقوقی هم قابلیت تحمل کیفر دارد. مسئول دانستن شخص حقوقی و مجازات وی تأثیراتی در جامعه می‌گذارد که در نهایت موجب منتفع شده همان کسانی می‌شود که به ظاهر از مجازات شخص حقوقی متضرر می‌شوند.

کلمات کلیدی: مسئولیت کیفری، مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی، مسئولیت کیفری اشخاص

حقوقی

مقدمه

مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری و اشخاص حقوقی اهمیت بسیاری برای جامعه و افراد دارد و تأثیرات گسترده‌ای بر زندگی اجتماعی و حقوقی دارد. و با توجه به اهمیت ویژه این موضوع، برآن شدیم که مطالب رو از کتب و مقالات مختلف گردآوری و این سمینار رو طراحی کنیم.

در ابتدا برای روشن شدن موضوع، مفهوم مسئولیت کیفری مورد بررسی قرار خواهیم داد. مسئولیت در لغت به معنی موظف بودن به انجام دادن امری است و مسئول کسی است که تعهدی در قبال دیگری به عهده دارد که اگر از ادای آن سر باز زند از او بازخواست می‌شود؛ با این وجود، مسئولیت همواره با التزام همراه است؛ در قلمرو حقوق کیفری محتوای این التزام قبول آثار و عواقب رفتار مجرمانه است؛ یعنی تحمل مجازاتی که سزای رفتار سرزنش آمیز مجرم به شمار می‌آید. اما به صرف ارتکاب جرم نمی‌توان بار مسئولیت را یکباره بر دوش مقصر گذاشت؛ بلکه پیش از آن باید او را سزاوار تحمل مسئولیت کیفری دانست؛ یعنی بتوان تقصیری که مرتکب شده است؛ نخست به حساب او گذاشت، سپس او را مورد بازخواست قرار داد؛ بنابراین هر فردی که مرتکب جرم شده باشد قابل مجازات نیست، بلکه مجرم مسئول قابل مجازات است؛ به عبارت دیگر مرتکب باید مسئولیت کیفری داشته باشد تا قابل مجازات باشد.

با ذکر این تعریف از مفهوم مسئولیت کیفری، در ادامه مسئولیت کیفری در دو مبحث جداگانه مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری و مسئولیت کیفری شخص حقوقی مورد بررسی قرار خواهیم داد.

بیان مسئله

مقدمه

مطابق اصل شخصی بودن مسئولیت، هر انسانی مسئول نتایج اعمال مجرمانه خویش است و هیچ کس را نمی‌توان بر رفتار مجرمانه‌ای که شخص دیگری مرتکب شده است، مسئول دانست؛ اما استثنائاً در مواردی شخصی غیر از فاعل جرم ممکن است مسئولیت مرتکب را به دوش کشد. هر کس که وظیفه حفظ و مراقبت و یا نظارت بر افعال دیگری را بر عهده داشته باشد و در ادای تکلیف خود سهل انگاری کند و به این سبب جرمی از ناحیه دیگری واقع شود، مسئول است، هر چند نقصیر خود مرتکب و یا شخص ثالث نیز در وقوع این جرم مؤثر باشد. مسئولیت کیفری ناشی از رفتار غیر، در دو حالت متصور است:

۱. مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری

۲. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

ضرورت و اهمیت موضوع

مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری و اشخاص حقوقی یک موضوع حیاتی و پر اهمیت است که تأثیرات گسترده‌ای بر جامعه و افراد دارد. مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری و مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را به صورت دو مبحث جداگانه مورد مطالعه قرار خواهیم داد.

مبحث اول مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری: در جوامع بدوی و اولیه و حتی در جوامع سده های اخیر، مسئولیت فردی اصلاً مطرح نبود و اگر کسی مرتکب جرمی می‌شد تمامی اقوام و اعضای خانواده در مقابل جرمی که دیگری انجام می‌داد مسئولیت داشته و مجنی علیه یا اولیاء دم در صدد از بین بردن خانواده و فامیل بر می‌آمدند.

در مناطقی که مردم به صورت قبیله و طائفه زندگی می‌کردند اگر فردی از یک قبیله فردی از قبیله دیگر را می‌کشت قبیله مقتول این حق را برای خود قائل می‌شدند که بتوانند علیه قبیله وارد جنگ شده و تمامی آن‌ها را از دم تیغ بگذرانند. این مسائل بود تا اینکه دین مبین اسلام ظهور پیدا کرد و مسئولیت فردی را جایگزین مسئولیت جمعی و خانوادگی نمود.

مبحث دوم مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی: در بسیاری از موارد، جرم صرفاً معلول رفتار یک انسان نیست، بلکه ناشی از تصمیمات یک سازمان یا شرکت که در قالب شخصیت حقوقی فعالیت می‌کند است؛ مانند یک شرکت

داروسازی که با تبلیغات گسترده و کذب، مردم را در خریدن داروهای درمان فوری کرونا فریفته و از این طریق، پول آن‌ها را ربوده باشد.

در این موارد منطقی نیست که تنها مدیر یا مباشر شخص حقوقی به مجازات محکوم شده و شخص حقوقی همچنان به فعالیت خود ادامه دهد؛ از این رو قانونگذار در ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی مسئولیت کیفری شخص حقوقی را مورد پذیرش قرار داده است؛ مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، امری استثنائی و مستلزم جمع شرایط مقرر در این ماده است.

شرح موضوع و ارائه نظریات و تطبیق موضوع با قوانین موجود

۱. مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری

موضوع مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری را ابتداً از نظر حقوق خارجی مورد مطالعه قرار داده و سپس ببینیم که در قانون ایران چگونه این مسأله مورد بحث واقع شده است:

گفتار اول - مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری در فرانسه

همانگونه که توضیح داده شده با توجه به اصل شخصی بودن مسئولیت فقط افراد در مقابل جرمی که خود انجام داده‌اند مسئول بوده و در مقابل اعمال دیگران هیچگونه مسئولیتی ندارند. مع هذا پاره ای از قوانین و آراء دیوان کشور فرانسه، به طور استثناء اشخاصی را که نه شخصاً مرتکب عمل مادی جرم شده و نه معاونتی در ارتکاب آن داشته‌اند مجرم تلقی و آنان را از لحاظ جزایی محکوم می‌نمایند از این قبیل است مسئولیت کارفرما یا یک مدیر مؤسسه در بعضی از جرائم که توسط کارمند یا کارگر آنها ارتکاب یافته است. برای نمونه ماده ۲۱ قانون راهنمایی و رانندگی مصوب ۱۵ دسامبر ۱۹۵۸، فرانسه در موارد تخلف از مقررات راهنمایی و رانندگی که مرتکب آن راننده‌ای است که به عنوان کارگر مؤسسه انجام وظیفه می‌کند می‌گوید که «دادگاه می‌تواند با در نظر گرفتن چگونگی عمل ارتكابی و شرایط کار متخلف، تصمیم بگیرد که پرداخت جریمه خلافی تماماً یا جزئاً به عهده مؤسسه یا کارفرما باشد.

الف - مبنای حقوقی این نوع مسئولیت

در مورد مبنای حقوقی مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری دو نظریه در میان حقوقدانان فرانسوی وجود دارد:

نظریه اول - کسی که وظیفه مراقبت مرتکب عمل مجرمانه را به عهده داشته، به علت اینکه احتیاطات لازمه را به عمل نیاورده تا کارکنان او کلیه مقررات و اصول قانونی را رعایت کنند، شخصاً مرتکب تقصیر شده و دارای مسئولیت کیفری

است. برای احراز این مسئولیت نیازی به دلیل و مدرک جداگانه ای ندارد و به محض اینکه عمل مجرمانه از طرف کارگر یا کارمند صورت گیرد، وجود تقصیر در کار فرما یا صاحب مؤسسه یا فروشگاه مفروض شناخته می‌شود.

نظریه دوم- تفاوت زیادی با نظریه اول ندارد این است که شخصی که به خاطر عمل دیگری مسئول می‌شود در حقیقت فاعل معنوی مجرمانه است و به مسئولیت مجرم اصلی که مرتکب خود عمل شده و فاعل مادی است، ضمیمه می‌گردد. حقیقت آن است که مسئولیت اشخاص به خاطر عمل دیگران فی الواقع استثنایی بر اصل شخصی بودن مسئولیت است، زیرا هرچند غیر اصولی و غیر عادلانه می‌آید که کارفرما به خاطر عمل مجرمانه ای که به صورت غیر عمدی از طرف زیر دستان او صورت گرفته مجازات شود ولی از نظر کیفری همانگونه که اشاره شد مالک یا صاحب کارگاه یا کارخانه و فروشگاه هم شخصاً مرتکب خطا و تقصیر جزایی شده و از این حیث مسئول می‌باشند بنابراین حکم مسئولیت کیفری به خاطر عمل دیگری مغایرتی با اصل شخصی بودن مسئولیت و مجازات ندارد.

ب) شرایط تحقق این نوع مسئولیت

برای اینکه جرم مسئول از عمل دیگری تحقق پیدا کند، باید متضمن شرایطی باشد:

- ۱- عمل مرتکب اصلی باید مجرمانه از نظر قانون جزا قابل مجازات باشد.
- ۲- دومین شرط وجود تعهد یا تکلیف ناشی از قرارداد می‌باشد. به عبارت دیگر این جرم در ارتباط با مقرراتی باشد که مسئول عمل دیگری، شخصاً رعایت آن‌ها را تعهد کرده است.
- ۳- سومین شرط تحقق مسئولیت ناشی از عمل دیگری در مورد جرائم غیر عمدی است، زیرا در جرائم عمدی فرض قبول مسئولیت دیگری مشکل می‌باشد. چرا که خود فاعل جرم، عامداً جرم را انجام داده است.
- ۴- بایستی جرم در حین انجام وظیفه به وقوع پیوسته باشد. پس اگر مأمور دولتی و یا کارمند مؤسسه در حین انجام وظیفه نبوده و مرتکب جرمی شود، هرچند که این جرم به صورت عمدی صورت گرفته باشد در اینجا دولت و یا مدیر مؤسسه و یا کارفرما مسئولیت نداشته و فقط خود مرتکب مسئول می‌باشد.

گفتار دوم- مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری در حقوق موضوعه ایران

قانونگذار جمهوری اسلامی ایران گاهی اوقات برای افرادی که شخصاً مرتکب هیچگونه جرمی نشده‌اند، مسئولیتی را فرض کرده و این دسته از افراد را در قبال اعمالی که دیگران انجام می‌دهند، مسئول می‌داند.

اولین دسته از این افراد کارفرمایان هستند که مسئول اعمال کارگران خود می‌باشند. هم چنین گاهی در مقابل اعمال کارمندان و افرادی که تابع دولت بوده و برای دولت انجام وظیفه می‌کنند مسئول می‌باشند بنابراین اگر مأمور دولتی در حین انجام وظیفه برای دولت مرتکب جرمی شود، در اینجا دولت مسئول بوده و می‌بایستی خسارات ناشی از آن جرم را جبران کند بالاخره دسته دیگری که چنین مسئولیت را دارند، بدون اینکه شخصاً مرتکب جرمی شوند عاقله است که تحت عنوان «ضمان عاقله» متذکر این موضوع خواهیم شد.

الف - مسئولیت دولت در قبال دیگران

مسئولیت دولت در قبال افراد جامعه و مسئولیت دولت در قبال مأمورین دولتی

ب) مسئولیت کارفرما در قبال کارگران خود

کارفرما شخصی است حقیقی یا حقوقی که کارگر به درخواست و به حساب او در مقابل دریافت حق السعی کار می‌کند. مدیران و مسئولان و به طور عموم کلیه کسانی که عهده دار اداره کارگاه هستند نماینده کارفرما محسوب می‌شوند و کارفرما مسئول کلیه تعهداتی است که نمایندگان مذکور در قبال کارگر به عهده می‌گیرند در صورتیکه نماینده کارفرما خارج از اختیارات خود تعهدی بنماید و کارفرما آن را نپذیرد، در مقابل کار فرما ضامن است.

فلسفه قانونگذاری ضمان عاقله

راجع به فلسفه قانونگذاری ضمان عاقله بحث و اظهار نظرهای متفاوتی شده است شیخ بهایی در جامع عباسی راجع به این امر استدلال می‌کند که: «ضمان عاقل باعث می‌گردد که عاقله مانع جانی شوند و نگذارند که هرزه کاری و نامقیدی کند بلکه همیشه محافظت او خواهند نمود و دائم ناصح او باشند و دیگر اینکه آن شخص همیشه شرمنده خویشان خود باشد تا دیگر این چنین کاری نکند.

۲ - مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

اصولاً اشیاء و حیوانات و اجساد که دارای قوه ادراک و اراده نیستند، نمی‌توانند عامل ارتکاب جرم باشند بلکه تنها موجودات زنده انسانی هستند که به علت قوه اراده و هوش و آگاهی ممکن است دست به ارتکاب جرم زده و مسئولیت کیفری پیدا کنند.

گفتار اول - شخص حقوقی کیست و شخصیت حقوقی چیست؟

شخص حقوقی از اجتماع و تشکل و همبستگی افراد انسانی با اشخاص حقیقی به منظور انجام مقصد و هدف خاص اعم از انتفاعی و یا غیر انتفاعی تحت شرایط و مقررات قانون بوجود می آید همانگونه که هر شخص حقیقی در زندگی مدنی و روابط اجتماعی دارای حقوق و اختیارات و متحمل تعهدات و تکالیف قانونی است قانون برای شخص حقوقی نیز حقوق و انجام تعهدات را قائل است که دارا بودن حقوق و انجام تعهدات در اشخاص حقیقی را اصطلاحاً «اهلیت مدنی» و در اشخاص حقوقی «شخصیت حقوقی» می نامند.

نظرات بسیاری در این زمینه مطرح شده است از جمله: نظریه مجازی، نظریه امتیاز، نظریه مالکیت اعتباری و نظریه واقعی اما عملاً بحث راجع به ماهیت وجودی اشخاص حقوقی، بیشتر از نظر مسائل سیاسی مطرح شده و از نظر حقوقی اهمیت زیادی ندارد.

گفتار دوم - اشکالات وارده بر فرضیه مسئولیت کیفری

سوال این است که اگر شخص حقوقی همانند شخص حقیقی مرتکب جرم شود، چه کسی باید پاسخگوی اعمال ارتكابی مجرمانه باشد؟ و یا به فرض اگر مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی را بپذیریم اعمال مجازات چگونه خواهد بود؟ بطور کلی حقوقدانان نسبت به قبول فرضیه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی اتفاق نظر نداشته و دلایل موافق و مخالفی را ابراز داشته اند.^۱

ج - مسئولیت افراد در قبال سایر افراد

با توجه به اصل کلی مبنی بر اینکه هر کس مسئول اعمال خود بوده و هیچکس را بخاطر عمل دیگری نمی توان مسئول شناخت، بنابراین اگر کسی در نتیجه انجام عملی مرتکب جرمی شود خود آن شخص رأساً مسئول شناخته شده و هر نوع مجازانی که قانونگذار برای آن جرم در نظر گرفته نسبت به شخص مرتکب اعمال می شود.

الف - فرضیه عدم مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی

به اعتقاد طرفداران این گروه کسی را میتوان در حقوق جزا مسئول شناخت که دارای رگ و پوست و خون باشد و به عبارتی شخص حقیقی فقط می تواند بار مسئولیت کیفری را به دوش بکشند و اشخاص حقوقی فاقد این خصوصیات

^۱ .دکتر نوربها(رضا)، زمینه حقوق جزای عمومی، مأخذ ذکر شده، ص ۴۶۰.

هستند. زیرا ارتکاب جرم منوط و وابسته به داشتن سوءنیت و قصد مجرمانه است. امروزه این ایراد قابل دفاع است. چون همانگونه که به یک شخص حقوقی اجازه داده می‌شود که به نام و اعتبار خود حساب بانکی گشایش نماید و یا به داد و ستد بپردازد میتوان از نظر کیفری هم او را مسئول شناخت.

ب - فرضیه شناخت مسئولیت جزائی اشخاص حقوقی

امروزه اغلب حقوقدانان فرضیه عدم مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را نپذیرفته و معتقدند که واقعیت قضائی و واقعیت جرم شناسی اشخاص را باید مد نظر قرار داد: اشخاص حقوقی واقعیتهای قضایی دارند و نمی‌توان وجود آنان را در محدوده قوانین جزایی نادیده انگاشت و انگهی اهمیت جرائم ارتكابی اشخاص حقوقی و حالت خطرناکی که برای جامعه دارند یک واقعیت جرم شناسی است.^۱

به همین جهت لازم می‌آید که شخص حقوقی به خاطر تصمیم‌هایی که بطور کلی به نام او اتخاذ می‌شود مسئول شناخته شود و این به منظور حفظ ماهیت منافع افرادی است که در معرض خطر از دست دادن آن قرار می‌گیرند.

گفتار سوم - مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ایران

در حقوق کشورهای مختلف مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را می‌توان کم و بیش ملاحظه نمود در حقوق قدیم فرانسه، مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی پیش بینی شده بود و مقرراتی هم در این خصوص وجود داشت، علاوه بر سکوت قانون در این زمینه اغلب حقوقدانان فرانسوی هم مخالف فرض مسئولیت جزایی شخصیت‌های حقوقی بوده و معتقدند که چون انتساب عمل مجرمانه به شخصیت حقوقی ممکن نیست و در هر مورد باید افرادی را که به عنوان مدیر، مدیر عامل، نماینده امین یا عناوین دیگر از طرف شخصیت حقوقی عمل میکنند به خاطر رفتار مجرمانه آنها مسئول شناخت و مجازات کرد.

در قانون مجازات عمومی سابق به تبعیت از قانون جزای فرانسه ذکری از مسئولیت کیفری شخصیت‌های حقوقی به عمل نیامده و حقوقدانان ما، بحثی را در این زمینه مطرح نساخته‌اند. در قانون مجازات اسلامی نیز مواد صریحی به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی اختصاص داده نشده ولی در پاره‌ای از موارد که ذکری از اشخاص حقوقی می‌شود اکثراً مدیران و مسئولین شرکت را مسئول شناخته و برای آنان مجازات تعیین کرده است.

^۱ . دکتر نوربها (رضا)، زمینه حقوق جزای عمومی، مأخذ ذکر شده، ص ۲۶۱.

با مطالعه قوانین یاد شده ملاحظه می‌شود که در هر حال تعقیب و مجازات اشخاص حقوقی امکان پذیر است ولی نه به طریقی که بتوان مستقیماً شخص حقوقی را به کیفر اعمال ارتكابی مجرمانه رساند بلکه توسط مدیران و مسئولین که در حقیقت اشخاص حقیقی و نماینده یا نمایندگان شخص حقوقی هستند، می‌توان اشخاص حقوقی را مسئول شناخته و به مجازات مقرر در قانون محکوم نمود.

تبیین موضوع از جهت مباحث کاربردی

از جهت مباحث کاربردی، تبیین موضوع مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری و اشخاص حقوقی به شکل زیر می‌توان مورد بررسی قرار داد:

۱. اشخاص حقیقی که به جرم قتل یا آسیب جسمی دیگری مرتکب می‌شوند، مورد تعقیب قانونی قرار می‌گیرند و مسئولیت کیفری ناشی از این اعمال به حفظ امنیت و حقوق افراد کمک کند.

۲. در موارد سرقت یا کلاهبرداری توسط اشخاص حقیقی، مسئولیت کیفری می‌تواند به حفظ اموال و حقوق مالی افراد کمک کند و از انجام اعمال جنایی جلوگیری نماید.

۳. اشخاص حقیقی که به جرم تجاوز جنسی مرتکب می‌شوند، ممکن است مورد تعقیب قانونی قرار گیرند و مسئولیت کیفری ناشی از این اعمال به حفظ حقوق جسمی و روانی افراد کمک کند.

۴. بررسی نقش مسئولیت کیفری در مدیریت ریسک‌های حقوقی و کیفری برای سازمان‌ها و ارائه استراتژی‌ها و رویکردهای موثر برای کاهش ریسک‌های مرتبط با مسئولیت کیفری.

۵. بررسی ارتباط مسئولیت کیفری با استانداردهای اخلاقی و رفتار حرفه‌ای در سازمان‌ها و ارائه راهکارها برای تقویت رفتار اخلاقی و انسانی در محیط کار و تصمیم‌گیری‌های سازمانی.

۶. ارائه راهکارها برای تقویت رفتار اخلاقی و انسانی در محیط کار

این مباحث کاربردی نشان می‌دهند که مسئولیت کیفری ناشی از عمل دیگری و اشخاص حقوقی در حفظ نظم و امنیت اجتماعی، ارتقای اعتماد عمومی، و حفظ حقوق افراد و جامعه نقش مهمی دارد و باید به دقت رعایت شود.

بحث و نتیجه گیری

اصل فردی بودن مجازات، بنائی است که بر مبنای فردی بودن مسئولیت کیفری استوار می شود بر اساس اصل فردی بودن مسئولیت کیفری، وقتی کسی مرتکب عمل مجرمانه شد مسئولیت کیفری ناشی از آن فقط متوجه او می شود در نتیجه فقط او باید نتیجه عملش را متقبل شود که از جمله آن، وجود مجازات می باشد. اما سؤال این است که آیا این اصل عمومیت دارد و هیچ مورد استثنائی ندارد؟ در پاسخ به این سوال می توان گفت گاهی مسئولیت کیفری به خاطر عمل دیگری است. یعنی مسئولیت کیفری از فعل غیر نشأت می گیرد. این مطلب در قانون در ماده های ۱۴۱ و ۱۴۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مورد توجه قرار گرفته است. در نتیجه مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر اعم است از اینکه او فعلی را که نمی بایست انجام دهد مرتکب شده باشد و یا اینکه عملی را که می بایست انجام دهد، انجام ندهد.

اما در مبحث دوم شخص حقوقی دارای شخصیت مستقل است به این معنا که اگرچه قوام آن وابسته به غیر است لکن تا وجود دارد، برایش شخصیتی جدا از شخصیت تشکیل دهندگان اعتبار و انتزاع می شود. و اگر شخص حقوقی مرتکب فعل یا ترک فعلی شود که رفتار مجرمانه محسوب گردد و از ناحیه این رفتار، جنایتی بر کسی وارد آید یا خسارتی بر او تحمیل گردد، دیه آن جنایت و جبران آن خسارت بر عهده آن شخص حقوقی است. بنابراین برای مسئول دانستن شخص حقوقی وجود سه شرط ذیل لازم است: ۱. رفتار زیان آور سرزده باشد؛ ۲. ضرری به وجود آمده باشد که مسلم، مستقیم و جبران نشده باقی مانده باشد؛ ۳. رابطه سببیت بین فعل زیان آور و ضرری که ایجاد شده وجود داشته باشد.

این مسئله مطرح می شود که آیا قائل شدن چنین مسئولیتی برای شخص حقوقی معارض اصل فردی کردن مجازات است، در صورتی که شخص حقوقی مسئولیت کیفری داشته باشد و مجازات شود سهامداران آن متضرر می شوند بدون اینکه شراکت یا معاونتی در جرم ارتکاب یافته داشته باشند. در پاسخ گفته می شود متضرر شدن غیر مرتکب در اعمال مجازات برای شخص حقیقی نیز وجود دارد که برخی از حقوقدانان به آن تصریح کرده اند (علی آبادی، ۱۳۹۲). برخی دیگر از حقوقدانان به گونه ای به این امر پرداخته اند و آن اینکه اولاً زیان تحمیلی بر افراد غیر مقصر را قابل جبران دانسته اند و ثانیاً مجازات مذکور موجب افزایش نظارت آنان بر شخص حقوقی دانسته اند که به تعبیر ما می تواند از عوامل پیشگیری از وقوع جرم تلقی گردد (سلطانی، ۱۳۹۱).

در نتیجه به نظر می‌رسد که قائل شدن مسئولیت کیفری برای شخص حقوقی تعارضی با اصل فردی کردن مجازات ندارد در تحلیل این مطلب می‌گوییم شخص حقوقی با اراده اشخاص حقیقی و با عضویت چند تن از آنان متولد می‌شود و وقتی به وجود آمد ادامه حیاتش نیز وابسته به اشخاص حقیقی است البته به صورت لاعلی التعیین . یعنی اگر هیچ شخص حقیقی به عنوان سهامدار، مدیر عامل، هیأت مدیره و... در شخص حقوقی عضویت نداشته باشد یا حداقل با آن رابطه و علقه‌ای نداشته باشد، دیگر شخص حقوقی وجود خارجی نخواهد داشت. شخص حقوقی در واقع با اراده اشخاص حقیقی منشأ اثر و فعالیت است در چنین وضعیتی قائل شدن مسئولیت برای وی اشکال حقوقی ندارد نه تصوراً و نه تصدیقاً. وجود دو شخصیت مستقل برای شخص حقوقی و مقام مسؤول آن، مورد توجه برخی حقوقدانان قرار گرفته و از آن نتیجه گرفتند که مجازات شخص حقوقی بر اساس وجود مسئولیت کیفری برای وی، خدشه‌ای بر اصل شخصی بودن کیفر نمی‌زند.^[۱۹]

به نظر مقنن در مسئولیت کیفری داشتن، اصل بر مسئولیت شخص حقیقی است ولی به نظر نگارنده این به معنای این نیست که مسئولیت کیفری شخص حقوقی خلاف اصل باشد بلکه به این معناست که برای مسئولیت کیفری قائل شدن برای شخص حقوقی باید دو شرط (یا یکی از دو شرط) وجود داشته باشد یکی اینکه ارتکاب جرم در راستای منافع شخص حقوقی باشد و دوم اینکه جرم به نام شخص حقوقی ارتکاب یافته باشد. اما برای مسئولیت کیفری قائل شدن برای شخص حقیقی فرض بر این است که ارتکاب جرم را در راستای منافع خود انجام می‌دهد و اصل ذکر شده در ماده ۱۴۳ ق.م.ا. مصداقاً همین فرض است.

منابع

- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۹۲). حقوق جزاء عمومی، جلد اول، چاپ سی‌دوم. تهران: نشر میزان.
- آشوری، محمد (۱۳۷۶). عدالت کیفری - مجموعه مقالات، چاپ اول. تهران: انتشارات گنج دانش.
- حسینجانی، بهمن. مظاهر تهرانی، مسعود. (۱۳۸۹). اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری، چاپ اول. تهران: انتشارات مجد.
- رفیع زاده، علی. (۱۳۹۲). مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی حقوق عمومی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، مرداد ۱۳۹۲.
- روح‌الامینی، محمود. (بهار ۱۳۸۷). دگرگونی‌های مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در حقوق فرانسه، مجله فقه و حقوق، سال چهارم، شماره ۱۶.
- ساکي، محمدرضا. (۱۳۹۳). حقوق جزاء عمومی (مسئولیت کیفری). جلد دوم، چاپ دوم، تهران: انتشارات جنگل.
- سلیمی، صادق. (۱۳۹۵). چکیده حقوق جزای عمومی. چاپ هشتم، تهران: انتشارات جنگل.
- ملا کریمی، امید. (بهار ۱۳۹۷). جزوه حقوق جزای عمومی ۲. مجله فقه و حقوق.
- وستنبرگ، ریموند. (۱۳۸۲). جرایم و مجازات‌ها در خاور نزدیک باستان. ترجمه: حسین بادامچی. چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو.
- توجهی، عبدالعلی، و کریمیان، هاله. (۱۳۹۷). مسئولیت کیفری ناشی از رفتار دیگری در قوانین ایران و اسناد بین‌المللی. حقوقی دادگستری، ۸۲ (۱۰۴)، ۲۴۱-۲۶۸. SID. <https://sid.ir/paper/fa>